

Morele Principes, Strategische Keuzes of Internationaal Rechtelijke Normen?
Parlementaire Overwegingen bij Nederlandse Deelname aan niet-gemandateerde Militaire Interventies

Bron: Nu.nl (2014)

Lars Scholten

S1701886

Universiteit Leiden

Politicologie: Internationale Betrekkingen en Organisaties

Bachelor project: The power of the past: the contemporary relevance of histories

Docent: Dr.ir. A.A.H.E. van Reuler

17-6-2019

Woorden: 8385

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Literatuuronderzoek	6
2.1	Grand theories en militaire interventies	6
2.2	Internationaal recht en militaire interventies	6
2.3	Buitenlandbeleid en militaire interventies	7
2.4	Nederlands buitenlandbeleid en militaire interventies	8
3	Conceptualisering en operationalisering	10
4	Theoretisch Kader	13
4.1	Besluitvorming	13
4.2	Welke rol spelen morele argumenten in de Nederlandse besluitvorming over deelname aan militaire interventies?	13
4.3	Welke rol spelen strategische argumenten in de Nederlandse besluitvorming over deelname aan militaire interventies?	14
4.4	Welke rol speelt internationaal recht in de Nederlandse besluitvorming over deelname aan militaire interventies?	14
4.5	Overige Overwegingen	15
5	Methode	16
5.1	Bronnen	16
5.2	Case Selectie	17
6	Resultaten Operatie Allied Force	18
6.1	Politiek veld 1998-1999 en 2001	18
6.2	Morele overwegingen	18
6.3	Strategische overwegingen	19
6.4	Internationaalrechtelijke overwegingen	20
6.5	Overige overwegingen	22
7	Resultaten Operatie Enduring Freedom	23
7.1	Morele Overwegingen	23
7.2	Strategische Overwegingen	24
7.3	Internationaalrechtelijke overwegingen	25
7.4	Overige overwegingen	26
8	Vergelijking Kosovo en Afghanistan	27
8.1	Morele overwegingen	27
8.2	Strategische overwegingen	27
8.3	Internationaalrechtelijke overwegingen	27
8.4	Overige overwegingen	28

9	Conclusie.....	30
9.1	Discussie	31
10	Bibliografie.....	33
10.1	<i>Kamerstukken</i> Tweede Kamer der Staten Generaal	35
10.2	<i>Handelingen</i> Tweede Kamer der Staten Generaal	36
11	Bijlagen	38
11.1	Tabel 2	38
11.2	Tabel 3	39
11.3	Lijst van afkortingen.....	40

1 Inleiding

Op dinsdag 30 april 2019 meldde de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Pompeo dat militair ingrijpen in Venezuela tot de mogelijkheden behoort om de situatie in het land op te lossen. Als de onrust in het Zuid-Amerikaanse land aanhoudt, kunnen de Verenigde Staten een militaire interventie starten. “Als dat nodig is, dan is dat wat we doen” (AD, 2019). Deze interventie zou de volgende kunnen worden in een lange rij militaire interventies onder leiding van de Verenigde Staten, vaak ondersteund door een brede westerse coalitie. Deze interventies kennen wisselend succes en af en toe een twijfelachtige legitimiteit door het ontbreken van een VN-mandaat. Nederland kiest er regelmatig voor deel te nemen aan dergelijke militaire interventies (Klep & Van Gils, 2006). Tot aan deelname aan operatie Allied Force (1998) in Kosovo en operatie Enduring Freedom (2001) in Afghanistan hebben alle militaire interventies met Nederlandse deelname een VN-mandaat gehad. Wat zou de keuze van Nederland zijn indien de Amerikaanse regering zou verzoeken om bijdrage aan een nieuwe missie zonder VN-mandaat en waarom? Om daar een concreet antwoord op te geven wordt er in dit onderzoek gekeken naar voorbeelden uit het verleden. De redenen die daar worden aangegeven voor deelname aan de missies zullen licht werpen op waarom Nederland deel neemt aan militaire interventies zonder VN-mandaat.

2 Literatuuronderzoek

2.1 Grand theories en militaire interventies

Realisme en Liberalisme zijn de grand theories die de standpunten van staten over militaire interventies verklaren. Realisme gaat ervan uit dat staten handelen uit eigenbelang en daarom internationale stabiliteit belangrijk vinden. Liberalisme gaat uit van het beschermen van individueel belang en mensenrechten (Krieg, 2012). Realisme verklaart dus dat staten uitgaan van het soevereiniteitsbeginsel om hun eigen grenzen te beschermen. Wanneer zij deelnemen aan militaire interventies, is dit om de eigen veiligheid te garanderen. Volgens het liberalisme nemen landen deel aan internationale militaire interventies, omdat zij mensenrechten willen verdedigen. (Antonova, 2016). Realisme gaat dus uit van strategische belangen en liberalisme van morele overtuigingen.

Deze laatste veronderstelling trekt Dueck (2014) echter in twijfel. Binnenlandse institutionele en culturele beperkingen spelen volgens hem ook een rol in deelname aan militaire interventies. Bijvoorbeeld wanneer leiders van een land weliswaar worden gestuurd door realistische motieven, zoals de veiligheid van de staat, maar deze moeten verpakken in liberale bewoordingen, zoals mensenrechten, omdat de cultuur van hun land liberaal is. Hoffman (1995) is het hier niet mee eens en vindt dat het beschermen van mensenrechten een daadwerkelijke reden kan zijn voor staten om deel te nemen aan een militaire interventie.

2.2 Internationaal recht en militaire interventies

Realisme en liberalisme geven ook vorm aan internationaalrechtelijke normen en instituties (Antonova, 2016). De VN-veiligheidsraad is bijvoorbeeld een realistische internationaalrechtelijke institutie, omdat de raad een machtsbalans tussen een aantal (regionale) supermachten representeert. Daarentegen wordt een norm als Responsibility to Protect (de internationale verantwoordelijkheid om mensenrechten boven soevereiniteit te stellen) verklaard door het liberalisme. Staten met een realistische kijk zullen dus veel belang hechten aan de VN-veiligheidsraad en staten met een liberale kijk op internationaal recht zullen voorstander zijn van Responsibility to Protect. Antonova beweert dat dit internationaalrechtelijke verschil leidt tot verschillende houdingen van staten tegenover militaire interventies (Antonova, 2016).

Vertzberger (1998) brengt hier tegen in dat internationaal recht in de praktijk weinig invloed heeft op de besluitvorming rondom militaire interventies. Het landsbelang heeft prioriteit en de internationaalrechtelijke debatten vinden plaats achter de gesloten deuren van ministeries van buitenlandse zaken. Door specifiek te kijken naar het achterliggende

buitenlandbeleid kan bekeken worden hoe realisme, liberalisme en internationaal recht vorm geven aan de besluitvorming over militaire interventies.

2.3 Buitenlandbeleid en militaire interventies

De VS is de belangrijkste aanhanger van internationale militaire interventies (Weiss, 2004), Rusland is de belangrijkste tegenstander (Antonova, 2016). Door de belangrijkste voor- en tegenstander van militaire interventie te bekijken wordt duidelijk hoe realistische en liberale aspecten het buitenlandbeleid beïnvloeden en hoe dit beleid de besluitvorming rondom deelname aan militaire interventies beïnvloedt.

Het Amerikaanse buitenlandbeleid kent een liberale insteek. Dit beleid gaat ervan uit dat het promoten van waarden als democratie en rechtsstaat prioriteit hebben (Posen, 2014). Wanneer een land niet aan deze waarden voldoet, kan dit een reden voor interventie zijn. Het verspreiden van deze normen komt gedeeltelijk voort uit moreel plichtsbesef, maar stabiliseert ook de internationale macht van de VS (Kennan, 1985). Het land ziet gefaalde staten als bedreiging voor vrede. Militaire interventies kunnen dan uitkomst bieden. Hierbij kan het verspreiden van democratie en vrije marktwerking als zijeffect optreden (Posen, 2014).

Het Russische buitenlandbeleid is gebaseerd op twee pijlers. De eerste pijler is het realisme en zorgt ervoor dat Rusland internationale betrekkingen ziet als een gevaarlijke omgeving, waarin haar grote grenzen beschermd moeten worden (Leichtova, 2014). Dit leidt ertoe dat Rusland soevereiniteit benadrukt (Antonova, 2016). De tweede pijler is geopolitiek: Rusland ziet zichzelf als supermacht en wil daarom geen westerse interventies in haar invloedssfeer (Skalamera, 2019). De standpunten van de VS en Rusland worden dus verklaard door realisme en liberalisme, maar hoe zijn de standpunten van andere staten te verklaren?

Westerse landen dragen regelmatig bij aan door de VS geïnitieerde militaire interventies (Davidson, 2011). Olson en Zeckhauser (1966) beweren echter dat het voor westerse landen niet rationeel is om bij te dragen. Internationale stabiliteit is een publiek goed en de wetenschap dat de VS effectief zullen ingrijpen zorgt voor 'freeriding'. Dit is achterhaald volgens het neoklassiek realisme. Deze theorie verklaart waarom bondgenoten vaak toch militaire bijdragen leveren (Davidson, 2011). Een sterk bondgenootschap wordt namelijk gewaardeerd door een staat, vanwege de bescherming in latere situaties. Daarnaast nemen staten deel vanwege het zoeken naar internationaal prestige (Davidson, 2011).

Volgens Ringelheim (1999) speelt daarnaast de meer liberale reden van het voorkomen van hevige mensenrechtenschendingen vaak een rol, landen nemen dan hun militaire verantwoordelijkheid. Bellamy (2008) benadrukt eveneens dat in ernstige

humanitaire gevallen landen morele argumentatie gebruiken voor militaire interventie.

Staten in Azië, Zuid-Amerika en Afrika zijn traditioneel sterke tegenstanders van militaire interventies en verdedigers van soevereiniteit (Weiss, 2004). In Afrika is er echter sprake van een ontwikkeling richting meer interventionisme, wegens de grote humanitaire rampen op het continent. Hiervoor zijn morele en economische redenen, omdat stabiliteit beter voor de economie is (Levitt, 2006). Kortom hebben staten morele en strategische redenen voor of tegen deelname aan militaire interventies. Wat is het verband tussen het Nederlands buitenlandbeleid en de deelname aan militaire interventies?

2.4 Nederlands buitenlandbeleid en militaire interventies

Nederlands buitenlandbeleid is vaak gebaseerd op eigenbelang (Boulder & Rochon, 1999), maar er zijn uitzonderingen. Het eigenbelang van Nederland in de internationale politiek bestaat vooral uit het behouden van de eigen autonomie. Nederland benadrukt om die reden internationaal recht. Internationaalrechtelijke normen zoals het soevereiniteitsbeginsel en het verbod op interstatelijk geweld beschermen kleine kwetsbare staten. Nederland hield zich aanvankelijk binnen de VN bezig met het waarschuwen voor inmenging in de binnenlandse zaken van lidstaten (Vandenbosch, 1959, pp. 296).

Meer recentelijk promoot Nederland de liberale kant van het internationaal recht (Schrijver, 2010). Nederland toont binnen de VN veel initiatief op gebieden als rechtstaat, vreedzame conflictbeslechting en mensenrechten. Nederland ziet zichzelf als gidsland op deze gebieden (D'Haen & Vos, 2012). Hier speelt eigenbelang schijnbaar een minder grote rol. Nederland neemt dan ook, traditioneel gezien vanwege morele redenen, deel aan militaire missies (Klep & Van Gils, 2006). In geval van humanitaire nood stelt Nederland dan mensenrechten boven het staatsbelang. Hierbij komt het soevereiniteitsbeginsel in conflict met de Nederlandse toewijding aan mensenrechten. Dit conflict kan worden opgelost door een VN-veiligheidsraadmandaat, omdat de raad volkenrechtelijke toestemming kan geven voor een interventie. Bij het ontbreken van een dergelijk mandaat staat Nederland dus voor een dilemma.

Daarnaast kent Nederland ook strategische belangen bij deelname aan militaire interventies. Wanneer deze interventies worden geleid door bijvoorbeeld de VS, neemt Nederland regelmatig deel vanwege de afhankelijkheid van de VS voor eigen veiligheid (Klep & Van Gils, 2006).

Hoe verhouden deze strategische belangen en morele overtuigingen zich tot

internationaalrechtelijke toewijding wanneer Nederland moet besluiten over deelname aan een militaire interventie zonder VN-mandaat? Vandaar de onderzoeksvraag: welke overwegingen verklaren Nederlandse deelname aan niet-gemandateerde gevechtsmissies?

3 Conceptualisering en operationalisering

Volgens Mickler (2017) gaat de operationalisering van een concept over de verhouding tussen een begrip zoals bedoeld en een begrip zoals bepaald. De twee hoofdconcepten in de onderzoeksvraag zijn: Nederlandse deelname aan niet-gemandateerde gevechtsmissies en de overwegingen.

Om te onderzoeken wanneer het dilemma tussen morele, strategische, internationaalrechtelijke en overige overwegingen voorkomt, is het belangrijk om niet-gemandateerde militaire interventies te conceptualiseren. In het VN-Handvest (1945) is vastgelegd dat agressie van staten met geweld kan worden beteugeld door middel van militaire operaties. Het recht om bij zulke gevallen te interveniëren wordt verleend door de VN-veiligheidsraad. Bij dit soort operaties komen echter geweld en (burger)slachtoffers kijken. Hierdoor ontstaat een legitimiteitsprobleem. Dit wordt opgelost door de toestemming van de veiligheidsraad om te interveniëren. Er zijn echter een paar internationale militaire interventies geweest zonder VN-mandaat. Deze niet-gemandateerde gevechtsoperaties waren: Allied Force in Kosovo, Enduring Freedom tegen het terrorisme en Iraqi Freedom in Irak (Klep & Van Gils, 2006). Een militaire interventie zonder VN-mandaat is dus te herkennen aan het ontbreken van een VN-mandaat.

Aan de keuze om deel te nemen aan een militaire missie zonder VN-mandaat liggen overwegingen ten grondslag. Een overweging is de reden waarom je iets doet of vindt (Soeteman, Huppel-Cluysenaar & van Zaltbommel, 1992). Een overweging is een overkoepelend thema waar voor- en tegenargumenten voor te geven zijn, zie Tabel 1. Voor elk van deze overwegingen zijn er dus zowel voor- als tegenargumenten te geven om wel of niet deel te nemen aan een niet-gemandateerde militaire interventie. De overwegingen die hier onderzocht worden zijn morele, strategische, internationaalrechtelijke en overige overwegingen.

Moraal is een pakket van normen en waarden. Aan deze normen en waarden wordt afgewogen of iets goed of fout is. Dingen die niet binnen een waardenpakket passen zijn fout (Long & Sadley, 1987). In Nederland is dit waardenpakket gevuld met westerse waarden. Westerse waarden zijn onder andere gelijkheid, universaliteit en individualiteit (Raad voor het Regeringsbeleid, 2007). Volgens Inglehart (2008), zijn naast gelijkheid ook mensenrechten en politieke vrijheid westerse waarden. Mazrui (1997) legt echter uit dat westerse waarden helemaal niet zo uniek zijn en dat andere samenlevingen er ook individualistische of humane waarden op na houden. Voor dit onderzoek is het echter niet relevant wat westerse waarden

precies zijn maar eerder wat Nederlandse politici denken dat westerse waarden zijn. Wanneer zij dus bijvoorbeeld de internationale bescherming van mensenrechten (gelijkheid en individualiteit) en politieke vrijheid als belangrijke reden aandragen voor deelname aan een militaire interventie, is er dus sprake van westerse waarden. Dit zijn morele overwegingen.

Naast morele overwegingen spelen strategische overwegingen een rol in de besluitvorming rondom deelname aan militaire interventies zonder VN-mandaat. Strategie is een term die erg breed kan worden geïnterpreteerd. Mintzberg (1978) definieert strategie als een patroon in een stroom van besluiten. Deze definitie is echter veel te breed voor dit onderzoek omdat het aannemelijk is dat er op internationaal politiek niveau een patroon zit in alle besluitvorming. Dit zou alle overwegingen strategisch maken. Voor dit onderzoek is de definitie van Clausewitz relevanter: “Strategie is het doelmatig gebruiken van militaire macht voor het bereiken van politieke doeleinden” (Clausewitz in Angstrom & Honig, 2012, pp. 664). Als bij overwegingen een achterliggend politiek doel als argument wordt gebruikt voor militaire inzet is er sprake van een strategische overweging. Argumenten als het behalen van internationaal prestige, meer binnenlandse veiligheid of het volgen van internationale bondgenootschappen vallen hieronder. Het beschermen van mensenrechten in het buitenland is geen politiek doel maar een morele verplichting. Hierin verschilt de morele overweging van de strategische overweging. Internationaal recht is het volgen van een regel en dus ook niet strategisch omdat er in principe geen sprake is van een keuze.

De derde overweging bij deelname aan niet-gemandateerde militaire interventies is de internationaalrechtelijke overweging. Internationaal recht is de verzameling regels, normen en standaarden die algemeen geaccepteerd worden in relaties tussen staten (Houghton Mifflin Company, 2011). Het deel van internationaal recht dat relevant is voor dit onderzoek is het jus cogens, omdat overtredingen hiervan gestraft kunnen worden door militaire interventies. Het jus cogens is een deel van het internationaal recht dat zo goed als algemeen geaccepteerd wordt door staten (Weatherhall, 2015). Over wat wel en wat niet tot het jus cogens behoort bestaat discussie. Het verbod op genocide, oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en aanvalsoorlogen wordt algemeen geaccepteerd als jus cogens (Bassiouni, 1996). Bij het noemen van deze termen is er dus sprake van een internationaalrechtelijke overweging. Naast jus cogens, wat gewoonterecht is, bestaat internationaal recht uit een groot aantal verdragen. Deze vormen van internationaal recht overlappen regelmatig. Zo staat het verbod op interstatelijk geweld in het VN-Handvest (1945) en behoort het ook tot het jus cogens (Bassiouni, 1996). Om die reden kan een verdrag als het VN-Handvest ook een voorbeeld van een relevante internationaalrechtelijke overweging zijn. Het NAVO-verdrag

behoort daarentegen niet tot het jus cogens omdat het hier om een militair bondgenootschap gaat en niet om een internationaalrechtelijke norm. Verwijzingen hiernaar worden geschaard onder strategische overwegingen.

Tabel 1

Overwegingen	Argumenten
Moreel	Westerse waarden
	Gelijkheid
	Universaliteit
	Individualiteit
Strategisch	Veiligheid
	Internationaal prestige
	Bondgenootschappen
Internationaal recht	Aanvalsoorloggen
	Territoriale integriteit
	Internationale rechtsorde
	VN-Handvest

4 Theoretisch Kader

Commented [CR1]: Lettertype groter? -> 15

4.1 Besluitvorming

Hierboven is gebleken dat het Nederlands buitenlandbeleid gebaseerd is op internationaal recht, morele principes, strategische- en overige overwegingen. Bij een besluit over deelname aan een militaire missie zonder VN-mandaat is er sprake van een conflict tussen het internationaal recht en de andere pijlers.

Schrijver (2010) stelt dat internationaalrechtelijke besluitvorming in Nederland gebaseerd is op morele, strategische en commerciële overwegingen (Schrijver, 2010). Vertzberger (1998) gaat echter specifiek in op militaire interventies en geeft aan dat commercieel belang geen rol speelt bij deelname aan militaire interventies. De belangrijkste dimensies bij internationale besluitvorming over militaire interventies zijn: het gebruik van de juiste strategie, de binnenlandse legitimiteit en de structuur van het geweldsgebruik, zoals de beschikbaarheid van troepen (Vertzberger, 1998). Het gebruik van de juiste strategie wordt geschaard onder strategische overwegingen, dus het militaire middel moet in verhouding zijn met het politieke doel (Clausewitz in Angstrom & Honig, 2012). Binnenlandse legitimiteit hangt in een democratie samen met de publieke opinie. Deze opinie is volgens Klep en Van Gils (2006) gewoonlijk een voorstander van missies vanwege morele redenen en de publieke opinie kan dus geschaard worden onder morele overwegingen. Hierdoor worden de morele, strategische en internationaalrechtelijke overwegingen behandeld. Eventuele overige overwegingen zullen ook behandeld worden, bijvoorbeeld commerciële of militaire overwegingen.

4.2 Welke rol spelen morele argumenten in de Nederlandse besluitvorming over deelname aan militaire interventies?

In Nederland leidde de situatie op de Balkan gedurende de jaren negentig tot de opkomst van het morele argument in besluitvorming rondom militaire interventies. De nabijheid en ernst van de humanitaire ramp zorgden voor de behoefte iets te doen aan het menselijk leed (Klep & Van Gils, 2006). Schokkende mediabeelden van humanitaire noodsituaties leiden via de media tot druk op de politiek. Niets doen lijkt hierdoor vaak erger dan militair ingrijpen (Klep & Van Gils, 2006). Het abstracte argument van morele verantwoordelijkheid overheerst traditioneel gezien de praktische bezwaren binnen de besluitvorming over militaire interventie. Dit is vooral zo in het geval van humanitaire noodsituaties (Klep en Van Gils, 2006). Het valt dus te verwachten dat morele overwegingen een overwegende rol spelen in de Nederlandse besluitvorming rondom deelname aan militaire missies zonder VN-mandaat.

4.3 Welke rol spelen strategische argumenten in de Nederlandse besluitvorming over deelname aan militaire interventies?

Bij besluitvorming over Nederlandse deelname aan gevechtsmissies komen strategische overwegingen voor. Volgens realisten is het doel van strategie het behouden van de internationale status quo of het maximaliseren van invloed (Angstrom & Honig, 2012). Nederland kan dus een grotere stem en invloed op het wereldtoneel krijgen door het tonen van militaire macht. De Nederlandse regering weegt gewoonlijk prestige zwaar mee bij deelname aan militaire interventies. Het binnenhalen van internationale sleutelfuncties, meer invloed en grotere zeggenschap is een politiek doel (Klep & van Gils, 2006).

Daarnaast gaan realisten ervan uit dat kleine staten vanwege hun schaarse kapitaalmiddelen slechts kunnen verdwijnen of meedoen met grote staten. Nederland volgt dus machtige bondgenoten voor de eigen veiligheid (Angstrom & Honig, 2012). Dit kan ook verder verklaart worden door de Nederlandse strategische cultuur. “Strategische cultuur is een set van geloven, houdingen en normen richting het gebruik van geweld, vaak aangepast door historische ervaringen” (Chappel, 2009, p. 419). De Nederlandse strategische cultuur is activistisch en typisch voor een kleine staat. Als tegenwicht voor de inklemming tussen Europese grootmachten, is Nederland trans-Atlantisch georiënteerd. Hierdoor is steun voor de NAVO en de VS on-gereserveerd (Angstrom & Honig, 2012).

De verwachting is dat strategische argumenten een rol spelen bij de besluitvorming omtrent niet-gemandateerde militaire interventies. Het overheersende trans-Atlantisme binnen Nederlandse strategische overwegingen voorspelt daarnaast vooral deelname aan militaire interventies onder leiding van de Verenigde Staten.

4.4 Welke rol speelt internationaal recht in de Nederlandse besluitvorming over deelname aan militaire interventies?

Binnen de VN is Nederland traditioneel een sterke voorstander van internationaal recht. De promotie van internationaal recht is zelfs in de grondwet verankerd. Een realistische verklaring hiervoor is dat internationaal recht de soevereiniteit van kleine staten beschermt (Boulder & Rochon, 1999). Een liberale verklaring hiervoor is dat Nederland prioriteit stelt bij het waarborgen van westerse waarden als democratie en mensenrechten (D’Haen & Vos, 2012).

De volkenrechtelijke juistheid van niet-gemandateerde interventies is discutabel volgens verschillende landen. Volkenrechtelijk geaccepteerde toestemming voor interventies wordt verleend door de VN-veiligheidsraad, hiervan was Nederland tien keer lid. Daarom heeft Nederland bij het deelnemen aan militaire interventies een voorkeur voor missies met

instemming van de veiligheidsraad. Echter stelt Nederland dat criminele staten hun soevereiniteit verspelen. Als de internationale gemeenschap soevereine staten op eigen grondgebied mag straffen voor hun misdaden, staat dit wel op gespannen voet met het VN-Handvest. (Klep & Van Gils, 2006).

Door de traditionele Nederlandse nadruk op internationaal recht en actieve deelname aan de VN-veiligheidsraad is te verwachten dat Nederland zich zou keren tegen een gevechtmissie zonder VN-mandaat. De liberale traditie op het gebied van mensenrechten voorspelt echter het tegenovergestelde. Het feit dat Nederland heeft deelgenomen aan militaire interventies zonder VN-mandaat voorspelt een ondergeschikte rol voor internationaalrechtelijke overwegingen in de besluitvorming. Als Nederland zich namelijk aan het internationaal recht had gehouden was deelname aan deze interventies niet mogelijk geweest.

4.5 Welke rol spelen overige overwegingen in de Nederlandse besluitvorming over deelname aan militaire interventies?

Naast de drie bovenstaande overwegingen spelen ook andere overwegingen in mindere mate mee bij de besluitvorming rondom militaire interventies. Commerciële belangen spelen geen hoofdrol bij de besluitvorming rondom humanitaire interventies (Vertzberger, 1998). Echter is de VS een dermate grote handelspartner van Nederland dat economisch belang niet volledig kan worden uitgesloten. De economische relatie met de VS zou dus ook een verklarende factor kunnen zijn voor deelname aan militaire interventies.

Ondanks het feit dat in de praktijk militaire middelen en risico's altijd een grote rol hebben gespeeld in de besluitvorming rondom militaire interventies, worden deze overwegingen in dit onderzoek niet meegenomen. Het ministerie van Defensie was regelmatig kritisch tegenover deelname aan militaire interventies (Klep & Van Gils, 2006). Deze overwegingen zijn vaak echter niet openbaar gemaakt vanwege de gevoeligheid van de militaire informatie. Daardoor is het lastig deze mee te nemen in onderzoek.

5 Methode

“Om structuren van moderne samenlevingen te begrijpen is het onderzoeken van hun historische origine en ontwikkeling noodzakelijk” (Deflem & Dove in Bryman, 2017, pp. 241). Een historische studie is dus relevant in het begrijpen van Nederlandse deelname aan militaire missies.

De onderzoeksvraag richt zich op de overwegingen achter deelname aan niet-gemandateerde gevechtsmissies. Overwegingen worden onderbouwd met argumenten, deze argumenten kunnen verschillende vormen aannemen. Het kan niet in getallen of data gevat worden. Daarom wordt bij dit onderzoek een kwalitatieve methode, de inhoudsanalyse, gebruikt. Inhoudsanalyse kan gebruikt worden om argumenten onder te verdelen in categorieën en is een manier om documenten te analyseren (Elo & Kyngas, 2007). Het is geschikt om de gevonden argumentatie in de primaire bronnen onder te verdelen in de vier geoperationaliseerde overwegingen. Woorden in dezelfde categorie zijn qua vorm verschillend maar dragen dezelfde betekenis (Cavanagh, 1997). In dit onderzoek ligt dat iets anders: woorden in dezelfde categorie zijn namelijk argumenten voor dezelfde overweging. Dit geeft de mogelijkheid een groot aantal documenten over verschillende casussen met elkaar te vergelijken door per categorie te vergelijken. Op die manier kan iets gezegd worden over de verschillen tussen militaire interventies.

De context van een argument geeft echter ook betekenis, zo kan het woord mensenrechten als voor- of tegenargument worden gebruikt afhankelijk van de bijbehorende uitleg. Daarom zijn in tabel 2 en 3 (zie Bijlage) voorargumenten groen, tegenargumenten rood en argumenten, die niet doorslaggevend zijn in een beredenering, blauw. Momenten waarbij de ene overweging wordt afgewogen tegen de andere zijn ook veelzeggend voor de onderzoeksvraag. Deze worden in de tekst bij de resultaten beschreven en met citaten ondersteunt. De analyse is zowel inductief als deductief aangezien de categorieën van tevoren geoperationaliseerd zijn maar er ook ruimte is voor nieuwe overwegingen (Elo & Kyngas, 2007).

5.1 Bronnen

Met de overwegingen, die in de onderzoeksvraag genoemd worden, worden de overwegingen van de belangrijkste actoren rondom de besluitvorming over militaire missies bedoeld. In het boek van Klep en Van Gils (2006) komen de volgende vier telkens terug: het parlement, de regering, het ministerie van Buitenlandse Zaken en het ministerie van Defensie. Om deze overwegingen te vinden worden verschillende primaire bronnen gebruikt.

Voor parlementaire standpunten zal worden gekeken naar Kamerstukken en handelingen van de Tweede Kamer. De stukken zijn afkomstig uit de periodes vlak voor, tijdens en na het begin van de deelname aan de onderzochte militaire interventies. Mede daardoor geven deze documenten direct weer wat de mening van het parlement was (Smeulders, 2015). Het parlement heeft een grote rol bij de besluitvorming rondom deelname aan militaire interventies, omdat in artikel 100 van de grondwet het volgende is vastgelegd: ‘‘Informatieplicht of instemmingsrecht bij uitzending militaire missies voor het parlement’’ (Art.100, GW). Vanwege de grote meerderheid waarmee besluiten rondom deelname in de Tweede Kamer worden genomen speelt er vaak weinig discussie over in de Eerste Kamer. Deze wordt dan ook niet meegenomen in het onderzoek.

Voor het onderzoeken van de overwegingen van de regering en ministeries kunnen de notulen van de ministerraad niet worden gebruikt. Deze zijn pas na 25 jaar toegankelijk (Wet AW, 28 juli 1995) en zelfs daarna nog lastig toegankelijk vanwege de gevoeligheid van bepaalde informatie. Om die reden zullen brieven van de ministers, de regeringsstandpunten in Kamerdebatten en algemene overleggen worden onderzocht. Deze zijn wel vrij toegankelijk voor onderzoek.

5.2 Case selectie

De onderzochte casussen zijn de deelname van Nederland aan operatie Allied Force (1998) in Kosovo en operatie Enduring Freedom (2002) in Afghanistan. Hierbij was de Nederlandse militaire deelname aan de operaties substantieel (Smeulders, 2015).

Praktisch gezien zijn beide casussen te onderzoeken, omdat er openbare documenten over bestaan. Belangrijker is echter dat het de enige militaire operaties zijn zonder VN-mandaat met Nederlandse deelname na de Tweede Wereldoorlog (Klep en Van Gils, 2006). Hierdoor is het vanzelfsprekend deze twee casussen te onderzoeken.

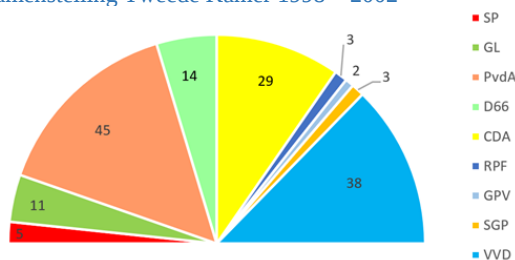
De uitkomst van het onderzoek zegt iets over de rol van internationaal recht binnen deelname aan niet-gemandateerde gevechtsoperaties. Door te onderzoeken welke overwegingen hebben gezorgd voor deelname aan deze casussen, kan in de toekomst beter gezegd worden waarom Nederland wel of niet mee zou doen aan potentiële volgende militaire interventies zonder VN-mandaat.

6 Resultaten Operatie Allied Force

6.1 Politiek veld 1998-1999 en 2001

Ten tijde van de besluitvorming over operatie Allied Force en operatie Enduring Freedom zaten de sociaaldemocratische PvdA, de liberale VVD en de progressief-liberale D66 in de coalitie. Deze coalitie had een ruime meerderheid met 97 zetels. Het christendemocratische CDA was met 29 zetels de grootste oppositiepartij. De rest van de oppositiepartijen waren erg klein, GroenLinks had zes zetels en de socialistische SP had vijf zetels. De Christelijke partijen RPF, GPV en SGP kwamen niet verder dan twee of drie zetels. De toenmalige zetelverdeling van de Tweede Kamer is van belang voor de resultaten, omdat grote partijen meer invloed hebben op het besluitvormingsproces.

Figuur 1
Samenstelling Tweede Kamer 1998 – 2002

6.2 Morele overwegingen

De morele argumentatie voert de boventoon in het debat rondom Allied Force. De morele argumentatie voor deelname aan de operatie Allied Force wordt gedomineerd door twee argumenten. Het eerste argument is de humanitaire situatie in Kosovo. Minister Van Aartsen zet het centraal in zijn uitleg over de keuze van de regering een militaire bijdrage te leveren: “De afschuwelijke zich almaar voortslepende menselijke tragedies in Kosovo laten naar het oordeel van de Nederlandse regering geen andere mogelijkheid meer toe” (24 maart 1999, pp. 1). PvdA, VVD, D66, CDA, GL en GPV openen hun betoog in het debat van 24 maart 1999 over deelname aan de missie met een dergelijk standpunt, waarin wordt gezegd dat de humanitaire noodsituatie dwingt tot het nemen van militaire maatregelen. De woorden ‘etnische zuiveringen’, ‘genocide’ en ‘humanitaire ramp’ worden door alle partijen gebruikt om de morele urgentie van het probleem te benadrukken. Later twijfelt GroenLinks over steun aan de operatie vanwege de op korte termijn zwaar verslechterde situatie van de Kosovaarse

vluchtelingen door de NAVO-bombardementen (Rösenmoller, 1999). De SP gebruikt de korte termijn verslechtering van de humanitaire omstandigheden als reden om vanaf begin af aan de operatie niet te steunen (Van Bommel, 1999).

Het tweede morele argument is de verantwoordelijkheid die de kamer voelt voor de situatie in Kosovo. De heer Melkert (PvdA) vat dit gevoel samen: “Wij voelden ons verantwoordelijk om geen tolerantie te tonen voor de grenzeloze brutoheid en rechteloosheid die zich meester heeft gemaakt, al maandenlang, eigenlijk al jarenlang, van Kosovo en de regio in bredere zin’ (30 maart 1998, pp. 2). PvdA, VVD, CDA, D66, SP, GPV en de regering spreken van verantwoordelijkheid voor het tegengaan van de mensenrechtenschendingen in Kosovo en voor de verantwoordelijkheid voor de vluchtelingen. GroenLinks lid Vos (1999) verwoordt dit bijvoorbeeld door te benadrukken dat de internationale gemeenschap haar verantwoordelijkheid moet nemen en alles moet doen om de stopzetting van het geweld af te dwingen.

6.3 Strategische overwegingen

Een groot aantal strategische argumenten spelen mee rondom deelname aan Allied Force. Deze strategische overwegingen zijn niet dominant in de besluitvorming over deelname aan Allied Force. Daarnaast is geen enkele van deze argumenten duidelijk zwaarwegender dan de andere strategische argumenten.

Het eerste argument is het ontbreken van andere opties om de situatie te verbeteren. Eerder is de diplomatieke weg doodgelopen, daardoor moet er over worden gegaan op een militaire strategie. Met deze militaire strategie wil de NAVO de Servische president Milosevic dwingen tot het geloofwaardig hervatten van onderhandelingen over een akkoord (Van Aartsen, 1999). Dit blijkt ook uit de standpunten van de Tweede Kamer rondom de deelname aan operatie Allied Force. Minister van Defensie de Grave (1999) stelt ook dat er door de doodgelopen diplomatieke weg geen andere oplossing meer mogelijk is. Met dit statement van de minister van Defensie zijn alle partijen afgezien van de SP het eens. Volgens de SP houdt een militaire benadering een diplomatieke oplossing af. GroenLinks vreest daarnaast dat de NAVO zich teveel op de militaire weg concentreert (Rösenmoller, 1999).

Een ander argument voor deelname aan operatie Allied Force is de geloofwaardigheid van de NAVO. Het aanvankelijke dreigen met geweld door de NAVO richting Milosevic verplichtte ook Nederland militaire actie te ondernemen. De heer Verhagen (CDA): “In ieder geval moet er een geloofwaardige NAVO-troepenmacht in Macedonië worden gestationeerd. Wij . . . moeten werkelijk kunnen ingrijpen als dat nodig is” (18 november 1998, pp. 2). Deze

mening deelden ook D66 en GroenLinks in het debat over de uitzending van een verificatiemissie naar Kosovo op 18 november 1998. Later wordt de geloofwaardigheid van de NAVO in stand houden als argument echter uitgesloten bij de concrete besluitvorming over deelname aan de militaire interventie. Vos (1999) zegt dat de geloofwaardigheid wat GroenLinks betreft niet op het spel staat. Het gaat de partij om de veiligheid van de Kosovaarse bevolking. Desondanks lijkt de geloofwaardigheid van de NAVO wel een overweging. De SGP benoemt de geloofwaardigheid bijvoorbeeld concreet: “Wij moeten ons altijd realiseren dat een optreden dat een slepend karakter krijgt . . . de geloofwaardigheid . . . op het spel kan zetten” (Van der Berg, 24 maart 1999, pp. 8).

Ten derde benoemt de SP de proportionaliteit tussen doel en middelen als tegenargument (zie Bijlage, Tabel 2). Volgens de SP is het humanitaire leed niet te ontkennen, maar is het veroorzaken van burgerslachtoffers en het bombarderen van een televisiestation niet proportioneel met het doel (van Bommel, 1998). Het bombardement op het televisiestation ligt ook bij GroenLinks en de VVD gevoelig, maar deze partijen zien dit middel wel als proportioneel.

Het volgende strategische argument voor militaire interventie is het behouden van de stabiliteit in de regio. Dit voorkomt namelijk het uitbreiden van het conflict naar andere landen op de Balkan en dus een gehele ontwrichting van dat deel van Europa. PvdA, CDA, D66, GL en de regering verwijzen hiernaar. Minister van Aartsen (24 maart 1998, pp. 10): “De veiligheid van de NAVO is nauw verbonden met de veiligheid van alle partnerlanden” De minister doelt op de buurlanden van Servië als deze partnerlanden.

Ten slotte speelt de relatie met Rusland een kleine rol in de besluitvorming. Rusland is namelijk de belangrijkste bondgenoot van Servië en de SP vreest dat de operatie de relatie met Rusland zal schaden (van Bommel, 1999). CDA en PvdA benoemen deze kwestie ook. Voor de internationale veiligheid is het dus van belang de kernmacht Rusland niet tegen het hoofd te stoten. Minister-president Kok (1999) geeft aan dat Rusland niet genegeerd mag worden, omdat het land groot, belangrijk en een kernmacht is.

6.4 Internationaalrechtelijke overwegingen

Er zijn drie belangrijke argumenten rondom de deelname aan operatie Allied Force op het gebied van internationaal recht, zoals tabel 2 (zie Bijlage) laat zien.

Het eerste argument voor deelname aan operatie Allied Force is het afdwingen van de internationale rechtsorde door op internationaal niveau mensenrechten te beschermen. De twee grootste regeringspartijen PvdA en VVD noemen beide het beschermen van

mensenrechten als reden voor deelname. “Wij zijn gedwongen militaire middelen in te zetten . . . om de schending van mensenrechten en humanitaire waarden in Kosovo een halt toe te roepen” (Blaauw, 24 maart 1999, pp. 5). Verder noemen CDA, D66, GPV en de regering de internationale rechtsorde als belangrijke reden voor de luchtaanvallen. De heer Verhagen (1999) van het CDA noemt het herstel van de internationale rechtsorde zelfs de hoeksteen van het Nederlands buitenlandbeleid. De SP gebruikt de internationale rechtsorde juist als tegenargument, aangezien deze interstatelijk geweld verbied (van Bommel, 1999).

Als tweede argument gebruiken de voorstanders van deelname aan operatie Allied Force de VN-resoluties 1199 en 1203 als juridische basis. Deze VN-resoluties riepen de strijdende partijen op de wapens neer te leggen maar gaven de internationale gemeenschap geen direct mandaat om daadwerkelijk in te grijpen wanneer dit niet zou gebeuren. “[Er is] sprake van een verontrustende troepenopbouw aan Servische zijde in en rond Kosovo. Met dit laatste is steeds meer sprake van niet-naleving door de Republiek Joegoslavië van VN-resoluties 1199 en 1203” (De Grave, 9 maart 1999, pp. 2). De heer Hoekema van D66 (1999) heeft het over het benutten van deze VN-resoluties als smalle juridische basis om een humanitaire catastrofe te voorkomen. De voorstanders zien ook in dat de internationaalrechtelijke legitimering mager is, maar geven aan dat niet ingrijpen geen optie is.

De SP geeft als bezwaar dat deze juridische basis te klein is om in te grijpen in het conflict tussen Kosovo en Servië (van Bommel, 2001). De Veiligheidsraad-resolutie, die directe toestemming geeft voor militair ingrijpen, ontbreekt namelijk.

Naar onze stellige overtuiging zijn die aanvallen onrechtmatig..., is er geen VN-resolutie die het gebruik van geweld tegen Servië toestaat en wordt daarmee de Veiligheidsraad buitenspel gezet. . . dat er volkenrechtelijk gezien [on]voldoende basis is voor het NAVO-optreden (van Bommel, 24 maart 1999, pp. 1).

Het ontbreken van een VN-mandaat is samen met het respecteren van de territoriale integriteit van Joegoslavië het belangrijkste internationaalrechtelijke tegenargument (zie Bijlage, Tabel 2). Hoewel GPV en de regering zeggen de territoriale integriteit van Joegoslavië te willen respecteren, het is immers een soevereine staat, vormt het behalve voor de SP geen reden om de aanval niet militair te steunen.

6.5 Overige overwegingen

De overige overwegingen spelen een kleine rol. De RPF vraagt eenmaal of de deelname in de defensiebegroting past. Hier is dus sprake van een financiële overweging. En de SP maakt zich zorgen om de risico's voor Nederlandse militairen, een militaire overweging. Zoals te zien in **tabel 2** (zie Bijlage) worden deze argumenten maar één keer gebruikt.

Commented [CR2]: Tabel

7 Resultaten Operatie Enduring Freedom

7.1 Morele Overwegingen

De morele argumenten om deel te nemen aan operatie Enduring Freedom vallen uiteen in drie argumenten, zie Tabel 3 (zie Bijlage).

Ten eerste worden de aanvallen op de VS van 9 september 2001 door VVD, CDA en regering gezien als een aanval op westerse democratische waarden, die met militaire middelen moeten worden verdedigd. “Omdat met de aanslagen in de Verenigde Staten onze eigen waarden . . . zijn aangetast” (Weisglas, 15 november 2001, pp. 1). De heer Balkenende (CDA) (2001) spreekt van een aanval op universele humanitaire waarden als democratie, openheid en tolerantie. Minister-president Kok (2001) ziet de aanslagen als een oorlogsverklaring van het terrorisme tegen onze waarden. De heer Marijnissen (2001) stelt dat het paradoxaal is dat de internationale gemeenschap verwijst naar universele waarden, omdat zijn partij (SP) vindt dat oorlog voeren niet de juiste manier is om de Arabische wereld te winnen voor westerse waarden.

Als tweede reden voor militair ingrijpen wordt de bestaande humanitaire situatie in Afghanistan voor aanvang van operatie Enduring Freedom door GroenLinks en de regering genoemd: “De humanitaire situatie in Afghanistan en de omringende landen was reeds vóór de militaire acties van de VS en haar bondgenoten zeer zorgwekkend” (Grave, Herfkens & van Aartsen, 9 oktober 2001, pp. 4). Aan het begin verheugt de heer Rosenmöller (GL) (2001) zich over de geschoren mannen en dansende vrouwen in Afghanistan in de bevrijde gebieden als resultaat van de militaire acties. Later wordt echter duidelijk dat de militaire interventie ook negatieve gevolgen met zich meebrengt voor de humanitaire situatie. Ten eerste is er in Afghanistan een machtsvacuüm ontstaan. Hierdoor is het vrijwel onmogelijk om de wet te handhaven, waardoor er een extreem gevaarlijke situatie is ontstaan voor burgers. Het tweede gevolg zijn de vele vluchtelingen, die door deze gevaarlijke situatie en de staat van oorlog op de vlucht zijn uit Afghanistan. Alle partijen uiten zorgen over deze humanitaire situatie. Deze overweging vormt echter alleen voor GroenLinks en de SP een reden de aanvallen niet te steunen. Voor de heer Rosenmöller (GL) (2001) is het door de aanvallen gecreëerde machtsvacuüm een reden zijn aanvankelijke steun voor deelname aan de operatie in te trekken. De SP gebruikt de humanitaire situatie al vanaf het eerste debat als tegenargument:

Ook [de minister van Defensie] zei oog te hebben voor het feit dat er daar onschuldige mensen zullen worden getroffen en dat het blijft gaan om het maken van afwegingen.

Wij hebben diezelfde weegschaal gehanteerd, maar kregen een andere uitkomst (Marijnissen, 9 oktober 2001, pp. 15).

Ten slotte vinden de CU en SGP dat de aanslagen in Amerika op 9 september een legitimering zijn voor vergelding en zij zien een militaire interventie als de juiste vorm hiervoor. De SGP zou graag een precieze vergeldingsactie zien (van de Vlies, 2001). Volgens de heer Hoekema (D66) (2001) staat het stoppen van terrorisme en niet de vergelding voorop. De andere partijen zijn het hiermee eens en vinden het vergeldingsargument niet van belang.

7.2 Strategische Overwegingen

Er zijn twee dominante strategische overwegingen om deel te nemen aan operatie Enduring Freedom, zoals in Tabel 3 (zie Bijlage) te zien is.

Ten eerste is de steun aan bondgenoten een argument voor deelname. De heer van Middelkoop (CU) zegt over eventuele terugtrekking van de Nederlandse bijdrage: “U zult zich toch realiseren dat de Amerikanen ons dat niet in dank zullen afnemen en dat het tot gevolg heeft dat wij dicht in de buurt komen van het opblazen van het NAVO-bondgenootschap” (15 november 2001, pp. 13). Als bondgenoot is Nederland voor de binnenlandse veiligheid afhankelijk van de VS en de NAVO (Wessel, 2008). Het opblazen van het bondgenootschap zou de Nederlandse veiligheid in gevaar brengen. Het volgen van de NAVO is dus een strategische beslissing. Iedereen, behalve de SP, noemt het bondgenootschap als argument voor deelname aan operatie Enduring Freedom.

Daarnaast speelde de strijd tegen het terrorisme ook een rol in de besluitvorming rondom deelname aan Enduring Freedom. Minister van Aartsen (2001) benoemt de wereldwijde coalitie tegen terrorisme als iets waar wereldwijd militair aan wordt bijdragen met als doel de interne veiligheid van landen. De heer Verhagen (CDA) legt uit dat eigenbelang dus een rol speelt in het steunen van de strijd tegen terrorisme:

Nederland, moet bekijken op welke manier hij de Verenigde Staten kan bijstaan, niet alleen uit solidariteit, maar ook uit eigenbelang, juist omdat de strijd tegen het terrorisme een gezamenlijk belang is. Aanslagen kunnen ook hier plaatsvinden (15 november, 2001, pp. 16).

Alle partijen zijn het erover eens dat de strijd tegen terrorisme moet worden gevoerd, vanwege de binnenlandse veiligheid en uit solidariteit met de Verenigde Staten. Alle partijen, behalve de SP, zijn het erover eens dat deze strijd met militaire middelen gevoerd moet

worden. De SP wil de voedingsbodem van het terrorisme aanpakken en vindt bombardementen daarvoor niet de juiste manier (Marijnissen, 2001).

7.3 Internationaalrechtelijke overwegingen

De internationaalrechtelijke argumenten voor het leveren van een militaire bijdrage aan operatie Enduring Freedom zijn op te delen in vier argumenten (zie Bijlage, Tabel 3).

Het eerste voorargument is het recht op zelfverdediging. Op 9 oktober 2001 publiceerden de ministers van Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking een brief over de Brits-Amerikaanse aanval op Afghanistan. Hierin wordt de aanval gerechtvaardigd als het gebruik maken van het recht op zelfverdediging, wat staat in artikel 51 van het VN-handvest (Grave, Herfkens & Van Aartsen, 2001). Deze legitimering voor het binnenvallen van een soevereine staat wordt door de regering en alle andere partijen, afgezien van de SP, in alle debatten gebruikt. Het vormt dus een belangrijke juridische basis voor deelname aan de operatie.

De tweede legitimering voor de aanval wordt direct gehaald uit twee VN-resoluties. De eerste is resolutie 1368, deze erkent het recht op zelfverdediging van de VS als reactie op de aanslagen van 9 september. De tweede is resolutie 1373, deze verbiedt staten o.a. onderdak te bieden aan terroristen. Zowel de regering als de Tweede Kamer gebruiken deze resoluties als legitimering. Alleen de SP accepteert de VN-resoluties niet als reden voor militair ingrijpen: “De Veiligheidsraad heeft zich . . . in twee resoluties over deze zaak uitgesproken. Ik stel dat . . . twijfel bestaat over de vraag of deze resoluties als zodanig een voldoende rechtvaardiging vormen voor de campagne” (Marijnissen, 9 oktober 2001, pp. 15).

Ten slotte wordt het beschermen van de internationale rechtsorde als argument benoemd. PvdA, VVD, D66, CDA, CU en regering zien het als geen optie de misdaden van Bin Laden en Al-Qaeda ongestraft te laten. Het feit dat Afghanistan onderdak biedt aan deze terroristen mag niet in de weg staan van het afdwingen van het internationaal recht. De heer Melkert (PvdA) (2001) spreekt van een Nederlandse militaire bijdrage aan de internationale rechtsorde. De eerste drie argumenten bieden echter een veel directe juridische legitimering en worden door de voorstanders dus vaker gebruikt.

Ondanks de aandacht die wordt besteed aan de juridische legitimering van operatie Enduring Freedom in de Tweede Kamer ligt de nadruk in de besluitvorming meer op de politieke kant. Alle partijen zijn het hierover eens. Zelfs tegenstander SP, die internationaalrechtelijke redenen als tegenargumenten gebruikt voor deelname aan operatie Enduring Freedom, zegt het volgende: “Ik kan hier wel een juridische verhandeling gaan

houden, maar het lijkt mij relevanter om mijn beperkte spreektijd te benutten voor een politieke beoordeling van de situatie'' (Marijnissen, 7 april 2001, pp. 2).

7.4 Overige overwegingen

Financiële overwegingen rondom deelname aan operatie Enduring Freedom komen slecht één keer aan bod wanneer de regering het heeft over de kosten van de militaire inzet.

Daarnaast hecht de regering belang aan het beschermen van olieroutes. Hier is dus sprake van een commerciële overweging.

Militaire overwegingen komen beperkt aan bod. Deze gaan over de risico's van Nederlandse militairen en de zeggenschap van Nederland over de uitgezonden militairen.

8 Vergelijking Kosovo en Afghanistan

8.1 Morele overwegingen

Bij beide operaties was er sprake van morele overwegingen.

In het geval van Kosovo lag er echter veel meer nadruk op deze morele overwegingen (zie Bijlage, Tabel 2 en 3). Het humanitaire aspect van mensenrechtenschendingen en genocide werd door alle partijen onderschreven. Hiervoor moest verantwoordelijkheid worden genomen, ongeacht of er een internationaalrechtelijke legitimering voor een militaire interventie was. In het debat op 24 maart 1999 over de militaire bijdrage aan operatie Allied Force besteedden alle partijen aandacht aan de humanitaire situatie. Ook vinden alle partijen, behalve de SP, hierdoor militair ingrijpen in Kosovo onvermijdelijk.

In het geval van operatie Enduring Freedom werd de humanitaire situatie in Afghanistan wel behandeld in de Tweede Kamer, maar veel minder als directe reden voor militair ingrijpen genoemd. De morele redenen voor het interveniëren in Afghanistan zijn vooral het beschermen van de westerse beschaving en westerse waarden zoals democratie en tolerantie.

8.2 Strategische overwegingen

Strategische overwegingen spelen bij beide operaties een grote rol.

Bij operatie Enduring Freedom in Afghanistan speelt de solidariteit met het NAVO-bondgenootschap een grotere rol dan bij de operatie Allied Force. In Afghanistan gaat het namelijk om het bijdragen aan de zelfverdediging van de Verenigde Staten. Nederland kan de Verenigde Staten niet tegen de haren instrijken op dit gebied, omdat de VS een grote bijdrage levert aan de Nederlandse veiligheid. Bij de deelname aan Allied Force was Nederland niet gebonden aan bondgenootschappelijke verplichtingen jegens Kosovo of Servië. Hierdoor was er geen sprake van afhankelijkheid van een bondgenoot voor de eigen veiligheid. Deze strategische overweging speelde dus geen rol bij operatie Allied Force

Bij de deelname aan operatie Enduring Freedom speelde de strijd tegen het terrorisme een grote rol in de besluitvorming. Hierbij had Nederland ook een strategisch eigenbelang: het voorkomen van aanslagen in Nederland (Verhagen, 2001). Daarentegen lijkt de situatie in Kosovo geen directe gevolgen te kunnen hebben voor de Nederlandse veiligheid, omdat hier geen sprake is van de grensoverschrijdende dreiging die van terrorisme uitgaat.

8.3 Internationaalrechtelijke overwegingen

Ook internationaalrechtelijke overwegingen komen bij beide operaties voor. Voor operatie Enduring Freedom was er een bredere juridische basis dan voor operatie Allied Force,

ondanks het ontbreken van een direct VN-mandaat. Bij operatie Enduring Freedom gaven de specifieke resoluties 1368 en 1373 namelijk meer legitimiteit, hoewel directe toestemming ontbrak, voor militaire interventie dan bij operatie Allied Force. Bij deze laatste operatie blokkeerde Rusland directere resoluties in de VN-Veiligheidsraad om bondgenoot Servië te beschermen. In het geval van operatie Enduring Freedom kon de veiligheidsraad Afghanistan directer aanpakken, omdat Rusland geen bondgenoot van Afghanistan was. Daarnaast hadden ze zelf ook een voordeel bij de strijd tegen terrorisme, omdat binnenlandse rebellen banden hadden met Al-Qaeda. Deze directere legitimering door de VN-veiligheidsraad in het geval van operatie Enduring Freedom zorgde ervoor dat de voorstanders van deelname het internationaalrechtelijke argument meer gebruikten in de debatten over deze operatie.

Ten tweede werd het internationaalrechtelijke argument door de voorstanders van deelname aan operatie Enduring Freedom vaker gebruikt dan door de voorstanders van operatie Allied Force, omdat de VS een beroep deden op zelfverdediging op basis van VN-Handvest artikel 51. Het VN-handvest werd als legitimering regelmatig gebruikt, omdat het handvest een sterke volkenrechtelijke basis vormde voor militaire interventie in Afghanistan.

Bij operatie Allied Force was er daarentegen geen sprake van zelfverdediging. Hierdoor moest het VN-Handvest juist omzeild worden door de voorstanders, omdat het handvest interstatelijk geweld verbiedt. Als alternatief legden de voorstanders van deelname aan Allied Force meer nadruk op de internationale rechtsorde. Op de website van rijksoverheid wordt uitgelegd dat “een sterke internationale rechtsorde nodig is voor een rechtvaardige, vreedzame en welvarende wereld. Daarvoor zijn internationale normen nodig. Regeringen in oorlog moeten weten dat ze geen burgers mogen doden. Soldaten moeten weten dat ze geen mensen mogen martelen”(Rijksoverheid, 2019). Deze meer individuele benadering van het internationaal recht benadrukt de internationale bescherming van mensenrechten en legitimeert dus militaire interventies om deze af te dwingen.

8.4 Overige overwegingen

Verder spelen in de besluitvorming rondom beide operatie militaire overwegingen een rol. De veiligheid van Nederlandse militairen wordt door alle partijen, voor-en tegenstanders, benoemd. Dit blijft vaak echter bij niet veel meer dan een succeswens. Door het niet direct deelnemen aan gevechtshandelingen in Afghanistan (2001) en het slechts inzetten van de luchtmacht in Kosovo waren de risico's voor militairen relatief klein (1999) volgens minister de Grave. Tevens wordt zowel bij operatie Allied Force als bij operatie Enduring Freedom

iets gezegd over de financiële gevolgen van deelname aan deze operaties. Dit komt echter maar twee keer voor in de onderzochte bronnen.

9 Conclusie

Concluderend kan er gezegd worden dat morele en strategische overwegingen spelen de grootste rol in de Nederlandse besluitvorming over deelname aan niet-gemandateerde militaire interventies. Bij operatie Allied Force zijn de morele overwegingen doorslaggevend en bij operatie Enduring Freedom de strategische overwegingen.

Bij operatie Allied Force ligt de nadruk op het morele aspect. De regering en alle partijen benoemen mensenrechten en humanitaire omstandigheden als belangrijkste legitimering voor deelname. De Tweede Kamer en regering vinden dat Nederland mede verantwoordelijk is voor het oplossen van de humanitaire crisis in Kosovo. Omdat de diplomatieke weg is afgesloten moet deze oplossing militair worden bewerkstelligd.

De internationaalrechtelijke basis voor ingrijpen is bij Allied Force mager, door het ontbreken van een VN-veiligheidsraadmandaat. De SP, de enige tegenstander van deelname aan Allied, benoemt dit regelmatig. De andere partijen gaan in op de liberale kant van het internationaal recht, het beschermen van de internationale rechtsorde en geven de morele overwegingen voorrang.

Bij operatie Enduring Freedom speelt het strategische argument de grootste rol. De solidariteit met bondgenoot Amerika en met de NAVO wordt regelmatig als reden voor deelname aan de operatie aangedragen. Dit komt omdat beargumenteerd wordt dat het mogelijk opblazen van het bondgenootschap nadelig zou zijn voor de Nederlandse veiligheid. Daarnaast kent Nederland een ander direct strategisch belang omdat de eigen veiligheid afhangt van de strijd tegen terrorisme.

Internationaalrechtelijke overwegingen komen bij beide operaties regelmatig aan de orde in de kamer. Vooral de discussie met tegenstander SP maakt deze overweging zichtbaar. Maar voor alle andere partijen is de gebrekkige juridische basis voor de militaire operaties niet doorslaggevend: zij steunen allen de operaties. Bij Nederlandse deelname aan niet-gemandateerde gevechtsmissies wegen de morele en strategische overwegingen dus zwaarder dan de internationaalrechtelijke overwegingen.

Zoals verwacht, spelen overige overwegingen een kleinere rol. Militaire overwegingen worden nauwelijks in de kamer besproken, vanwege de gevoeligheid van de informatie. Afgezien van een opmerking van de GPV wordt er over financiële overwegingen niet gediscussieerd.

9.1 Discussie

Voor dit onderzoek zijn twintig Kamerstukken bestaande uit debatten, brieven van ministers en algemene overleggen, geanalyseerd om achter de overwegingen rondom de besluitvorming over militaire missies zonder VN-mandaat te komen. Op deze Kamerstukken is een Inhoudsanalyse zoals, beschreven door Elo en Kyngas (2007) toegepast. De stukken zijn representatief voor de overwegingen van politieke partijen en de regering.

Uit de inhoudsanalyse blijkt dat de morele en strategische overwegingen prevaleren boven de internationaalrechtelijke overwegingen. Alleen de kleine oppositiepartij de SP gebruikt internationaalrechtelijke overwegingen als tegenargument. De andere partijen noemen het internationaal recht niet als doorslaggevend in de besluitvorming. Dat is in strijd met de traditionele Nederlandse toewijding aan internationaal recht en niet in overeenstemming met de hypothese.

Klep en Van Gils (2006) geven als verklaring voor de beperkte rol van het internationaal recht in de besluitvorming over operaties Allied Force en Enduring Freedom dat het morele argument de bezwaren voor een militaire missie traditioneel overstemt. De realistische kijk op het internationaal recht biedt een andere verklaring. Deze kijk ziet het internationaal recht slechts als politiek- of beleidsinstrument (Koskenniemi in Wessel, 2014). Dat blijkt ook uit dit onderzoek aangezien het internationaal recht als argument wordt gebruikt door zowel de voorstanders als door de tegenstanders van deelname aan de operaties. De voorstanders benadrukken hierbij de internationale rechtsorde en de tegenstanders het verbod op interstatelijk geweld.

De huidige wetenschappelijke literatuur geeft de zwaarwegende rol van morele overwegingen in de besluitvorming over militaire interventies al aan. Deze literatuur wordt met dit onderzoek aangevuld door de beschrijving van grote rol voor strategische overwegingen bij operatie Enduring Freedom en de onverwacht kleine rol voor internationaal recht.

Uit deze kleinere rol van het internationaal recht in de besluitvorming rondom militaire missies kan een advies worden gehaald. Omdat het internationaalrechtelijke argument weinig invloed heeft op de besluitvorming is het raadzaam als politieke tegenstander van deelname aan een militaire missie dit argument minder te gebruiken. Een focus op de morele kant van de besluitvorming heeft een grotere kans op succes. Wanneer aannemelijk kan worden gemaakt dat militair ingrijpen op de korte en lange termijn geen significante verbetering van de mensenrechten oplevert, kan dit mogelijk meer effect hebben op de besluitvorming. Daarnaast is het voor Nederland raadzaam het internationaal recht

consequenter toe te passen. Nederland zou namelijk erg afhankelijk kunnen worden van het internationaal recht. In een wereld waarin westerse landen niet meer de enige zijn die militaire interventies uitvoeren en waarin de VS zich militair terugtrekt uit de NAVO kan internationaal recht van levensbelang zijn voor de Nederlandse soevereiniteit. Nederland beschouwt de bescherming van zijn bondgenoten nu als vanzelfsprekend. In een situatie waarin deze bondgenoten Nederland niet meer willen of kunnen beschermen blijft het internationaal recht over als beschermheer van de Nederlandse soevereiniteit.

Bij dit onderzoek moet ook rekening worden gehouden met drie beperkingen. Ten eerste is, door gebrekkige toegang, informatie vanachter de schermen, zoals de notulen van de ministerraad niet meegenomen. Een aantal mogelijke overwegingen is niet te achterhalen. Commerciële overwegingen, bijvoorbeeld, spelen achter de schermen wellicht een rol. Het is bij besluitvorming over de levens van Nederlandse militairen niet te verwachten dat die in het openbaar genoemd worden. Het is ten tweede, ook niet mogelijk om onuitgesproken overwegingen van een persoon te meten. Wat er in iemands hoofd omgaat is niet te zien. Is een woordvoerder van Buitenlandse Zaken bijvoorbeeld voor een NAVO-missie omdat hij daar een baan ambieert? Ten slotte betekent dat als een partij een bepaalde overweging niet verwoordt dit niet perse dat deze voor de partij geen rol speelt. Zo spreekt de PVDA in een debat niet expliciet over de strijd tegen terrorisme. Dit betekent uiteraard niet dat deze partij het terrorisme niet wil bestrijden.

Voor vervolgonderzoek is het daarom interessant om te kijken naar de overwegingen achter de schermen. Wat zijn de meningen van betrokken bewindspersonen wanneer zij nu worden geïnterviewd en wat is in de ministerraad besloten? Daarnaast zou het relevant zijn om te kijken in hoeverre de besluitvorming wordt gestuurd door de publieke opinie. Het morele gehalte doet een grote invloed van de publieke opinie vermoeden, Klep en van Gils (2006) geven immers aan dat de publieke opinie zich meestal laat leiden door morele overwegingen.

10 Bibliografie

- Algemeen Dagblad. (1 mei 2019). *VS: militair ingrijpen in Venezuela is optie*. Geraadpleegd van <https://www.ad.nl/buitenland/vs-militair-ingrijpen-in-venezuela-is-optie-oppositie-wil-massaal-de-sstraat-op~a0fa3f06/> 1 mei 2019
- Angstrom, J. & Honig, J.W. (2012). *Regaining Strategy: Small Powers, Strategic Culture, and Escalation in Afghanistan*. *Journal of Strategic Studies*, 35(5) pp. 663-687, DOI:10.1080/01402390.2012.706969
- Antonova, A. (2016). *Is Crimea Kosovo? Fundamental Misunderstandings and Failed Diplomacy Between Russia and the West in the Post-Cold War International System* (master dissertation). Geraadpleegd van Downloads/Is_Crimea_Kosovo_Fundamental_.pdf
- Bellamy, A. J. (2008). *The Responsibility to Protect and the problem of military intervention*. *International Affairs*, 84(4), 615-639.
- Boulder, C. & Rochon, T.R. (1999). *The Netherlands: Negotiating Sovereignty in an Interdependent World* (1). Oxford: Westview.
- Brölmann, C. M., Kuijper, P. J., Lammers, J. G., Wessel, R. A., & Oude Elferink, A. G. (2014). *Extern optreden van de Europese Unie en internationaal recht*. CAVV advisory report, (24).
- Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford university press.
- Cavanagh, S. (1997). *Content analysis: concepts, methods and applications*. *Nurse researcher* 4(3), 5- 16.
- Chappell, L. (2009). *Differing member state approaches to the development of the EU Battlegroup Concept: implications for CSDP*. *European Security*, 18(4), 417-439.
- Dannreuther, R. (1999). *Escaping the enlargement trap in NATO-Russian relations*. Taylor & Francis Group. 41(4), p.145-164.
- Davidson, J. (2011). *America's allies and war: Kosovo, Afghanistan, and Iraq*. Springer: Houten
- D'Haene, M & Vos, H. (2012). *Speuren naar het wezen van het Nederlands buitenlands beleid*. *Internationale Spectator*, 66(4), pp.215-216

- Elo, S. & Kyngäs, H. (2008). *The qualitative content analysis process*. Journal of advanced nursing, 62(1), pp. 107-115.
- Hyde-Price, A. (2004). *European Security, Strategic Culture, and the Use of Force*. *European Security*, 13(4) pp. 323-343, DOI:10.1080/09662830490499993
- International Law (2016). In *American Heritage Dictionary of the English Language*, (5). 2016 Boston Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Massachusetts.
- Kennan, G. F. (1985). *Morality and foreign policy*. *Foreign Affairs*, 64 (2), pp. 205.
- Klep, C. & van Gils, R. (2006). *Van Korea tot Kabul* (2). Den Haag: SDU Uitgevers.
- Krieg, A. (2012). *Motivations for Humanitarian intervention: Theoretical and Empirical Considerations* (1). Springer Science & Business Media: Berlijn
- Leichtova, M. 2014. *Misunderstanding Russia Russian Foreign Policy and the West*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Levitt, J. I. (2006). Pro-democratic intervention in Africa. *Wisconsin Journal of International Law* 24, 785.
- Long, A. A.; Sedley, D. N. (1987). *The Hellenistic Philosophers: Translations of the Principal Sources with Philosophical Commentary* (1). Cambridge: Cambridge University Press. pp. 366–67. ISBN 9780521275569
- Mälksoo, Lauri. 2015. *Russian Approaches to International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Mickler, T. (2017, 18 september). *Slides hoorcollege 4 methoden en technieken van politicologisch onderzoek*. Geraadpleegd van https://blackboard.leidenuniv.nl/webapps/blackboard/execute/content/file?cmd=view&content_id=_4076141_1&course_id=_166317_1&framesetWrapped=true
- NAVO (2019). Geraadpleegd van https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm?selectedLocale=en
- NU.nl. (18 november 2015). *Tweede Kamer* [Foto]. Geraadpleegd van <https://www.nu.nl/internet/4167623/tweede-kamer-gebruikt-sterk-verouderde-technologie.html>

- Olson, M., & Zeckhauser, R. (1966). *An economic theory of alliances*. The review of economics and statistics, 266-279.
- Posen, B. R. (2014). *Restraint: A New Foundation for US Grand Strategy*. Cornell University Press
- Ringelheim, J. *Considerations on the International Reaction to the 1999 Kosovo Crisis*. Revue Belge de Droit International. 32 (2) pp.475-544.
- Rijksoverheid(2019). Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/internationale-vrede-en-veiligheid/internationale-rechtsorde>
- Schrijver, N.J. (2010). *A Missionary Burden or Enlightened Self-Interest? International Law in Dutch Foreign Policy*. Netherlands International Law Review, 57(2) pp. 209-244.
- Skalamera, M. (2019, 27 februari). *Foreign Policy and International Context*. Geraadpleegd van https://www.dropbox.com/sh/cs2792wr05x8tya/AAApawUaKfDEqeQdHCD8xD67a/Class%208?dl=0&preview=8_Russian+FP+and+International+Context.pdf&subfolder_nav_tracking=1
- Smeulders, B.J. (2015). *Een breuk met het recente verleden: De Partij van de Arbeid over deelname aan militaire vredesoperaties en gevechtshandelingen in de jaren negentig* (Master Thesis). Geraadpleegd van: [https://theses.ubn.ru.nl/bitstream/handle/123456789/562/Smeulders%2C B.J. 1.pdf?sequence=1](https://theses.ubn.ru.nl/bitstream/handle/123456789/562/Smeulders%2C%20B.J.%201.pdf?sequence=1)
- Vandenbosch, A. (1959). *Dutch Foreign Policy Since 1815 (1)*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Verzberger, Y.I.Y. (1998). *Risk Taking and Decision Making: Foreign Military Interventions* (1). Stanford: Stanford University Press.
- Weiss, T. G. (2004). *The sunset of humanitarian intervention? The responsibility to protect in a unipolar era*. Security dialogue, 35(2), 135-153.

10.1 Kamerstukken Tweede Kamer der Staten Generaal

Kamerstukken II, 22181, nr. 236 (9 maart 1999) Geraadpleegd op 1 mei 2019 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 22181, nr. 240 (23 maart 1999) Geraadpleegd op 2 mei 2019 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 22181, nr. 241 (24 maart 1999) Geraadpleegd op 2 mei 2019 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 21501-20 nr. 172 (27 september 2001) Geraadpleegd op 10 mei 2019 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 27925, nr. 11 (9 oktober 2001). Geraadpleegd op 20 mei 2019, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 27925, nr.19 (17 oktober 2001). Geraadpleegd op 21 mei 201, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 27925, nr. 18 (23 oktober 2001). Geraadpleegd op 17 mei 2019, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 27925, nr. 22 (5 november 2001). Geraadpleegd op 17 mei 2019, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 27925, nr. 24 (9 november 2001). Geraadpleegd op 21 mei 2019, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 27925, nr. 25 (9 november 2001). Geraadpleegd op 22 mei 2019, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

Kamerstukken II, 27925, nr. 29 (30 november 2001). Geraadpleegd op 23 mei 2019, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

10.2 Handelingen Tweede Kamer der Staten Generaal

HTK II, 1998-1999 (Debat over uitzenden waarnemers), nr. 26. Geraadpleegd op 10 mei 2019 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

HTK II, 1998-1999 (Debat over Kosovo), nr. 61. Geraadpleegd op 10 mei 2019 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

HTK II, 1998-1999 30 maart 1999 (Debat over de situatie in Kosovo), nr. 63. Geraadpleegd op 12 mei 2019 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

HTK II, 1998-1999 7 april 1999 (Debat over de situatie in Kosovo), nr. 66. Geraadpleegd op 13 mei 2019 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

HTK II, 1998-1999 28 april 1999 (Debat over de actuele situatie in Kosovo), nr. 75.

Geraadpleegd op 20 mei 2019 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

HTK II, 1998-1999 27 mei 1999 (Debat naar aanleiding van een algemeen overleg op 11 mei 1999 over Kosovo), nr. 81. Geraadpleegd op 21 mei van

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

HTK II, 2001-2002 9 oktober 2001 (Behandeling van de brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en voor Ontwikkelingssamenwerking over de op 7 oktober ontstane internationale situatie door militaire acties van de VS en het VK) nr. 10.

Geraadpleegd op 20 mei 2019, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

HTK II, 2001-2002 15 november 2001 (Debat over de recente ontwikkelingen in

Afghanistan), nr.24. Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/resultaten>

11 Bijlagen

11.1 Tabel 2

Tweede kamergebatten Kosovo	Argumenten	Debat 18 november 1998	Brief 9 maart 1999	AO 23 maart 1999	Brief 24 maart 1999	Debat 24 maart 1999	Debat 30 maart 1999	Debat 7 April 1999	Debat 28 April 1999	Debat 27 mei 1999
Internationaal Recht	Mensenrechten									VVD
	Internationale rechtsorde	GPV		D66 RPF	PVDA, VVD,	GL, VVD		VVD		CDA, SP
	Schendingen VN resoluties 1199 & 1203	Allen	Reg. WVD, D66	Reg. PVD, D66, CDA, reg. WVD, reg.						
	Resolutie Europese Raad			Reg. PVD, D66, CDA, reg. WVD, reg.						
	Geen VN-mandaat		SP	SP	SP	SP	SP	SP		
	Territoriale integriteit RI		Reg. SP	SP, GPV						
	Interstatelijk verbod op geweld- VN Handvest									SP
Strategisch	Prestige Nederland	Reg.								
	Gelofwaardigheid NAVO	CDA, PVDA	Reg. Reg. PVDA	SGP Reg.					PVDA,	
	Brede internationale steun	Reg. GL, D66		CDA, Reg.						D66
	Proportionaliteit doel/middelen		SP	SP					GL, SP, WVD	SP
	Band NAVO-Rusland			SP					PVDA,	
	Stabiliteit regio								PVDA, D66, GL, Reg.	
	Geen diplomatieke oplossing				Reg. PVDA, GL, Reg.	GL		CDA, D66	PVDA,	VVD
Moreel	Ethische zuiveringen		GL		Reg. PVD, CDA, GL, WVD,	WVD, CDA, Reg.	PVDA	D66 GPV	VVD, PVDA	
	Humanitaire catastrofe	Allen	Reg. Reg. GL	Reg. D66, SGP, reg. GL, GPV, SGP			CDA	CDA, WVD	PVDA, D66, GL, WVD	
	Verantwoordelijkheid voor Kosovo									
	Korte termijn verslechtering humanitaire situatie			SP			SP, GL			
Overig	Kosten Nederlandse inzet		RPF						SP	
	Risico milliairen	SP								

11.2 Tabel 3

Tweede Kamerebeten Afghanistan	Argumenten	AO 27 september 2001	Brief 9 oktober 2001	Debat 9 Oktober 2001	Brief 23 oktober 2001	Brief 5 november 2001	Brief 9 november 2001	Brief 9 november 2001	Debat 15 november 2001	AO 17 oktober 2001	Brief 30 november 2001
Internationaal Recht	Terrorisme tegen internationaal recht			CD, CU en reg.							
	Internationale rechtsorde	CU		PVD, reg.					PVD, WD, D66, GL, GL		
	Bestraffen Bin Laden	D66									
	VW-handvest artikel 51	PVD, reg.	reg.	PVD, CDA				reg.	PVD, CU		
	VW-resoluties	PVD, WD, GL, SP, reg.	reg.	CD, reg.	reg.				PVD, D66		
	Souvereiniteit Afghanistan			CU					WD		
Strategisch	NAVO-bondgenootschap	PVD, reg.		PVD, WD, D66, CD, CU, GL, SGP & reg.			reg.	D66, CU	PVD, D66, WD, CD, GL, SGP, CU, reg.		
	Strijd tegen terrorisme	SGP	reg.	WD, D66, CD, SP, GL, CU, reg.	reg.		reg.	D66, PVD	CD, GL		reg.
	Solidariteit VS	SGP	reg.	D66, CD, SGP, reg.	reg.	reg.		WD, D66, CU	PVD, SGP, reg.		
	Brede internationale steun	PVD, WD, reg.	reg.	PVD, CD, GL, reg.	reg.	reg.	reg.	CD	CD		
	Binnenlandse veiligheid	reg.							PVD	CD	
Moreel	Westerse waarden			CD, GL, SP, SGP, reg.					WD, CD		
	Slechte humanitaire situatie voor 9/11		reg.	reg.	reg.				CD, GL		
	Vergelding 9/11	CU, SGP		CU							
	Acute verslechtering situatie			SP	reg.		reg.	reg.	GL		
Overig	Kosten Nederlandse inzet										reg.
	Beschermen olieroutes										
	Risico militairen										reg.
	Full command										reg.

11.3 Lijst van afkortingen

Zetelverdeling Tweede Kamer 1998-2002	
Partij van de Arbeid	45
Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	38
Christen-Democratisch Appèl	29
Democraten 66	14
GroenLinks	11
Socialistische Partij	5
Reformatorische Politieke Federatie	3
Staatkundig Gereformeerde Partij	3
Gereformeerd Politiek Verbond	2